

Manjkava povijest kemije

|| N. Raos*

Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada
Ksaverska cesta 2
10 000 Zagreb

Nedavno je izašla, i u ovom časopisu popraćena¹ knjiga "Hrvatska kemija u 20. stoljeću".² Knjiga je puna podataka, pozivanja na izvore, biografija, faksimila i fotografija. Vidi se da su se autori svojski trudili da napišu cjelovito i reprezentativno djelo, pa opet je njihova knjiga daleko od prave povijesne studije. Prije bi se moglo reći da je to tek prikupljanje građe ili – da ne budem nepravedan prema autorima – povijest hrvatskih znanstvenih ustanova i pregled karijera važnijih hrvatskih kemičara. Netko se bavio time i time, bio tu i tamo zaposlen, postao ovo ili ono... No iza te šume podataka ne vidi se ono što bi povjesničara, pa i povjesničara znanosti trebalo najviše zanimati: zašto se nešto dogodilo (ili se nije dogodilo), drugim riječima koji su uzroci i posljedice povijesnih događaja.

Neću reći da i toga nema. Ima nešto i od analitičkog pristupa, ali toga je malo, a usto je dato vrlo površno. Uglavnom se sve svodi na težak položaj nekih kemičara u bivšem (komunističkom) sustavu, bez ulaženja u razloge proganjanja,** a prešućuju se još gore sudbine u ustaškom režimu. Nije mi ni na kraj pameti braniti Titovu Jugoslaviju, još manje biti "ljubitelj nevaljalaca" (jedan od 30 karaktera Aristotelova učenika Teofrasta), no istini za volju moram reći da stvari nisu bile onakve kakve se nekima čine da su bile. U bivšem je političkom sustavu, kao i svakom društvu, postojalo društveno prihvatljivo i društveno neprihvatljivo ponašanje. Tko se nije htio pačati u politiku, mogao je u tom sustavu sasvim mirno živjeti. Štoviše, sustav je bio sretan da se politički sumnjivi ljudi bave nečim apolitičkim, poput kemije, kako bi s njima imao manje problema. Iako potječem iz obitelji koja je itekako bila politički obilježena, pa i proganjana, ne mogu reći da mi je to u struci smetalo. Više mi je smetala uravnilovka, samoupravni bašmebrigizam, neambicioznost i lijenost ljudi u mom radnom okruženju. No to su boljke od kojih nije posve imuna ni današnja hrvatska znanost.

Pri analizi povijesnih događaja trebamo biti objektivni. U najgoru zamku upada povjesničar kada povijest gleda kroz ideološke naočale, pa sve vidi crno-bijelo, onda kada se postavlja u poziciju da ideologijom opravdava ("zbog viših ciljeva") ono što se opravdati ne može ili napada dobre strane samo zato što proizlaze iz druge ideologije, iz njemu tuđeg pogleda na svijet. Pri pisanju povijesti hrvatske kemije trebamo analizirati procese koji su našu struku unaprjeđivali i isto se tako pozabaviti procesima koji su je unazađivali. Ako mi dopustite digresiju, rekao bih da je posljednjem ratu industrijalizacija, a posebice izgradnja vojno-industrijskog kompleksa (s ciljem, između ostalog, da se napravi jugoslavenska atomska bomba)³ bila veliki stimulans za hrvatsku znanost u cje-

lini, ali je, s druge strane, sustav socijalističkog samoupravljanja, a posebice totalitarna vlast komunističke partije, onemogućavala ostvarenje zacrtanih ciljeva. Znanost i znanstveni rad pretvorili su se u čisti dekor, a umjesto stvarnih pokazatelja znanstvene uspješnosti na scenu su stupili posve formalni, pravo rečeno birokratski kriteriji. Kako svaka politika ima svoje sljedbenike, tako je i ova imala s jedne strane ljude koji su u svome poslu vidjeli čistu sinekuru (ti nisu radili ništa), a s druge strane one kojima je znanstveni rad služio za (hiper)kompenzaciju njihovih neurotičnih stanja. (Obično je bila riječ o kompleksu manje vrijednosti ili fiksaciji na oca.) Naravno da je između te dvije skupine dolazilo do trvenja, jer oni prvi (sinekuristi) nisu htjeli da im netko njihov nerad stavlja pod nos ili djelom pokazuje da se i u našim otužnim materijalnim prilikama nešto ipak može napraviti, dok su oni drugi, manijakalni radnici, doživljavali lijene kolege kao prepreku svojim ambicijama, no ipak im je takvo stanje dobro dolazilo za opravdavanje svojih neuspjeha.

O tome bi trebalo napisati knjigu, no za to ćemo ipak trebati pričekati malo bolja vremena. Prilike još nisu sazrele ni za autore, ni za izdavače, a bojim se ni za čitalačku publiku.

Literatura

1. V. Flegar, Hrvatska kemija u 20. stoljeću – ljudi i događaji, Kem. Ind. 64 (1-2) (2015) 68.
2. S. Paušek-Baždar, N. Trinajstić, Hrvatska kemija u 20. stoljeću – ljudi i događaji, HAZU i Školska knjiga, Zagreb, 2014.
3. V. Pravdić, Nuklearni program Jugoslavije 1950-tih i 1960-tih godina. Sjećanja iz žablje perspektive, Encyclopaedia Moderna 15 (1) (1995) 31–39.

* Dr. sc. Nenad Raos
e-pošta: raos@imi.hr

** U popularnoj se literaturi voli mnogo govoriti o progону znanstvenika, prešućujući zbog čega su bili proganjani. Priestleyu nisu razorili kuću zbog toga što je otkrio soda-vodu, nego zato jer je podržavao Francusku revoluciju, Lavoisier nije bio giljotiniran zbog pisanja protiv flogistona, nego jer je gulio narod kao zakupac poreza, a Giordano Bruno nije bio spaljen na lomači zbog zagovaranja heliocentričnog sustava, nego zbog panteizma.